

обов'язковим залученням історичного та культурологічного аспектів еволюції британського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник / [укладач К. Т. Баранцев]. – Київ : Знання, 2005. – 1056 с.
2. Білоус І.М. Лінгвокомунікативні аспекти гендерних конструктивів у фразеологічному просторі (на матеріалі сучасної англійської мови) / І.М. Білоус // Англійська філологія проблеми лінгвістики, літературознавства та лінгвометодики. – Полтава : Полтав. держ. пед. ун-т, 2008. – С. 8–14.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
4. Fergusson R. The Penguin Dictionary of Proverbs / R. Fergusson. – London : Clarendon Books, 1995. – 820 p.
5. Stone J. The Routledge Book of Proverbs / J. Stone. – N.Y., L. : Routledge, 2006. – 545 p.
6. Wilson F. The Oxford Dictionary of English Proverbs / ed. by Wilson F. – Oxford : Clarendon Press, 1970. – 886 p.

*Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри
іноземної філології і методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
Заболотною Т.В.
Стаття надійшла до редакції 15 лютого 2017 року*

УДК 81'373.21:821.133.1:821.161.1

*Микола Шабінський
(м. Сіверодонецьк, Україна)*

СЛОВА КЕЛЬТСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В ЕТИМОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТА ФРАНЦУЗЬКИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

Українська топоніміка, при всій своїй зовнішній завершеності і досконалості, має ще чимало проблемних географічних назв, етимологія яких неясна чи то дискусійна. Дана стаття має на меті зіставити подібні топоніми із французькими назвами, походження яких добре досліджене і пов'язане із племенами (народами), спільними для наших територій в різні історичні періоди розвитку людства. Так, наприклад, кельтські племена, які дали французькій географії величезну кількість назв, населяли в II-му та I-му тисячоліттях до нашої ери і землі сучасної України. Таким чином, вони не могли, гіпотетично, не залишити сліду в українській топоніміці.

Ключові слова: географічна назва, Франція, Україна, історичний підхід, племена, кельти, зіставний метод, топонімічний збіг.

При всей своей внешней завершенности и совершенстве, украинская топонимика имеет еще немало географических названий, этимология которых неясна, или спорна. Эта статья предлагает сравнить подобные топонимы с французскими названиями, происхождение которых хорошо исследовано и связано с племенами (народами), общими для наших территорий в определенные исторические периоды развития человечества. Так, например, кельтские племена, давшие французской географии огромное количество названий, населяли в II- I-м тысячелетиях до нашей эры и земли современной Украины. Таким образом, гипотетически, они не могли не оставить следа в украинской топонимике.

Ключевые слова: географическое название, Франция, Украина, исторический подход, племена, кельты, сравнительный метод, топонимическое совпадение.

The article is devoted to the problems of French-Ukrainian comparative toponymy. With all its apparent completeness and perfection, in the Ukrainian toponymy there are many geographical names the etymology of which is unclear or controversial. The author proposes to compare them with the French place names the origin of which is well studied and associated with the tribes (nations) that are common to our territories in the certain historical periods of human development. As an example we analyze the Celtic tribes' heritage, which gave to the French geography a considerable number of titles. The Celts lived on territory of modern Ukraine in II - I millennium BC, and, hypothetically, could leave a mark in the Ukrainian toponymy.

Key words: geographical name, France, Ukraine, historical approach, tribes, Celts, comparative method, toponymic coincidence.

Географічні назви, як ніщо інше, допомагають заглянути за обрії затьмареної давнини, через них побачити горизонт безхмарного прийдешнього. Тому бережімо їх від зникнення.

Зіновія Франко.

Останні роки пройшли в Україні під знаком непримиренної політичної та ідеологічної боротьби проти імперсько-більшовицького минулого, боротьби, яка супроводжувалися складними процесами демократизації, деколонізації та декомунізації українського суспільного життя. Одним із несподіваних позитивних наслідків цих процесів, принаймні для лінгвістів, стало пробудження інтересу українців до історії рідного краю, до тих назв, які носили місцеві географічні об'єкти до приходу сумних часів тотального зросійщення та комунізації. В пошуках заміників для усієї тієї незчисленної кількості «дзержинсько-, леніно-, калініно-, кірово-, комсомольсько-, петрівсько-, карло-марксових», що заповнили топонімічні простори нашої країни, громади поринули в краєзнавчі студії, звернулися до енциклопедій, карт та всіляких мемуарів. Відкинувши політичну та ідеологічну складову процесу, ми можемо впевнено сказати, що 2016 рік був не просто роком

повернення на карту України традиційних історичних назв, він відродив зацікавлення науковців та широкого загалу до географічних назв як історично-лінгвістичного явища, перетворив цей рік на Рік української топоніміки.

При цьому, навіть побіжного погляду на стан топоніміки в Україні достатньо для констатації декількох фактів:

- переважна більшість топонімів України має слов'янське походження з доволі чітко визначеною етимологією (що не виключає існування двох або навіть декількох варіантів);

- значна кількість українських географічних назв відносяться до слів тюркської мовної родини (особливо це стосується топонімів східно-південної частини країни та Криму);

- залишається немало географічних назв, походження яких є невстановленим чи то відверто дискусійним;

- етимологія топонімів розвивається паралельно та взаємопов'язано із такими суміжними науками як історія, археологія, генетика, інформатика тощо.

- великий потенціал для розвитку вітчизняної топоніміки має вивчення досвіду топонімічних шкіл інших країн, французької топонімічної школи в першу чергу.

Саме французька топоніміка, на наш погляд, не зважаючи на географічну віддаленість Франції та певну лінгвістичну віддаленість наших мов, може служити взірцем для українських дослідників, які вивчають етимологію географічних назв рідного краю.

Тема географічних назв та дослідження їх етимології не є новою для вітчизняної науки. Розробкою базових теоретичних топоніміки займалися такі вітчизняні науковці як Горбаневский М. В., Гуржій І. О., Рудницький Я. Б., Безвенглінський Б., Цілуйко К. В свему дослідженні ми спиралися і на науковий наробок таких зарубіжних вчених-топонімістів як Бодо М (Baudot Marcel), Доза А. (Dauzat Albert.) [8], Жучкевич В. А., Лоньон О. (Longnon Auguste) [9], Суперанская А. В. [4], Негр Е. (Nègre Ernest), Ніколаєв В. А., Попов В. М., Ростень Ш. (Rostaing Charles), Трубачов О. М.

Українські географічні назви докладно досліджувалися в студіях Варченка І. О., Галаса К. Й., Дмитрієнко М, Іщенко Я., Знойко О., Карпенка Ю. О., Маштакова П., Оттіна Є. С., Пономаренка М. Ф., Стрижак О., Черняхівської Є. М., Янко М. П [7].

Історію, сучасний стан та окремі аспекти французької топоніміки аналізувалися такими вченими як Бойчук І. В., Данилевська О. В, Жандрон С. (Gendron Stéphane), Пежинська О. М., Морвін М. (Morvan Michel), Морле М.-Т. (Morlet Marie-Thérèse), Мотрук В. П., Мюлон М. (Mulon Marianne), Роблен М. (Roblin Michel), Фабр П. (Fabre Paul), Фаль О. С.

При усій своїй зовнішній досконалості та відносній завершеності, топонімічні системи України та Франції традиційно виступають об'єктом окремих наукових студій, які практично не перетинаються. Проте не раз

перетинаються протягом своєї історії народи, з якими пов'язане виникнення та становлення наших націй. Зіставлення топонімів України і Франції у світлі останніх відкриттів в історії, археології, генетиці та лінгвістиці відкриває перед дослідниками нові перспективи пояснення чи то переосмислення їх етимології.

Метою даної статті є зіставний аналіз топонімічних систем України і Франції з подальшим пошуком подібностей та спільних закономірностей в процесі утворення географічних назв наших, нібито таких далеких одна від одної в історичному, географічному, культурному та лінгвістичному плані країн. За основу статті взято аналіз результатів вже існуючих фундаментальних досліджень в царині етимології, що їх здійснювали топонімічні школи України та Франції.

Топоніміка – це наука про походження географічних назв (від грецьких слів «topos» – місце й «onyma» – назва, найменування, ім'я), але топоніміка – поняття загальне. В сукупності її значень існує своєрідна градація. Топоніміка включає такі поняття: 1) гідроніми (назви річок, озер, колодязів і т.д.); 2) фоніми (назви курганів); 3) ойконіми (назви населених пунктів); 4) спелеоніми (назви печер, скельних навісів); 5) оронім – власна назва об'єкта позитивного чи негативного рельєфу (гори, хребта, горба, западини, заглиблення на суші тощо); макрооронім – власна назва великого гірського масиву; 6) хоронім – власна назва території (країни, району, області, історико-етнографічної території тощо) [3; с. 196].

Проте в краєзнавстві виникає потреба детальнішої класифікації географічних назв. Серед гідронімів можуть виділятися: пелагонім – власна назва моря; лімнонім – власна назва непроточної води (озера, ставу, лиману тощо), потамоніми (назви річок), гелоніми (назви боліт).

Серед ойконімів виділяються полісоніми (назви міст). В містах можуть існувати агороніми (назви площ), годоніми (назви вулиць), ергоніми (назви підприємств) та інші урбаноніми – власні назви внутрішньоміського об'єкта [1].

Але і це не все. До тезауруса топонімії входять ще і такі терміни як:

Агіонім – власна назва культової споруди (церкви, монастиря, каплиці).

Антропонім – будь-яка власна назва людини.

Демонім – власна назва нечистої сили (демона).

Дрімонім – власна назва лісових, кущових, садово-паркових насаджень.

Етнонім – назва народу, племені, етнічної групи.

Етнохоронім – спільна назва народу і території, яку він заселяє.

Інсулонім – власна назва острова, півострова, морської коси.

Макротопонім – власна назва великого географічного об'єкта.

Мікротопонім – власна назва незначного географічного об'єкта в межах населеного пункту (кутка села, поля, посадки, сажалки і т. ін.).

Теонім – власна назва божества.

Хрононім – власна назва історичної події, свята [1].

Українська топоніміка протягом свого становлення в якості окремої науки мала можливість спиратися на кращі моделі опису, класифікації та

етимологічних студій географічних назв різних передових в цій сфері країн. Природно, що вітчизняні дослідники не могли оминати своєю увагою багаторічний досвід та найкращі досягнення топонімічної школи Франції, школи, що бурхливо розвивалася та остаточно сформувалася, в першу чергу, завдяки роботам М. Бодо, А. Доза, О. Лоньона, Е. Негра, Ш. Ростеня в першій половині ХХ-го століття.

Але ще задовго до того французи вносили свій немалий внесок в розвиток історії та географії України. Найбільш відомими тут є карти та описи наших територій Г.-Л. де Боплана. Не менш цікавими здаються книги та мемуари П. Шевальє, К. де Вержена, Ж.-Б. Шерера, Ш. Лесюра, О. де Бальзака та П. Меріме, в яких автори не просто пишуть про Україну і українців, але й наводять, серед іншого, її тогочасні географічні назви. Особливої уваги заслуговує науковий доробок французької української походження Калини Угрин з її фундаментальною працею «Поняття «Русь» в західноєвропейській картографії (XVI - XVIII ст.)» [5].

В своїй роботі ми не згадуємо про топоніми, присвячені французьким історичним діячам, політикам, вченим, письменникам та поетам. Не є об'єктом нашого дослідження французькі топоніми, що перенесені на територію України на честь певних історичних подій (ас мало цікавлять і ті назви, які принесли з собою колоністи – вихідці із франкомовних країн. Тим більше немає причин дискутувати щодо явно помилкових версій (Орлі, місто на південь від Парижу, – нібито від Григорія Орлика, Мерло, річка, притока Ворскли, – на честь сорту французького винограду і вина) тощо.

Схожі за територією, розмовляючи мовами однієї індоєвропейської мовної родини, але розділені відстанню в 2 000 км, наші країни мають тим не менш багато спільного в своїй історії, що не могло не залишити свій відбиток в способах та формах творення географічних назв.

Прокоментуємо наше твердження декількома добре відомими історичними фактами:

Кельти (гали, галати) – індоєвропейський народ, що тривалий час (1500 р. до н.е. – 200 р. до н.е. заселяв просторі території центральної та західної Європи. Ареал їх осілості на сході сягав українських Карпат та дельти Дунаю (400-200 рр. до н.е.). Цілком ймовірно, що крім таких відомих широкому загалу прикладів кельтських назв, як Галичина (Галіція, Галатія, Галлія) та Бойки (Бойї, Боенси, Бояти в Аквітанії), Рутени, Венети (теж назва кельтських племен), на карті України залишається ще немало змінених часом та особливостями мовних трансформацій географічних назв.

Готи – союз германських племен, що підкорили балто-слов'янське, угро-фінське та скіфо-сарматське населення сучасних Польщі, Білорусії, Молдови, Румунії та України та утворили потужну державу на території сучасної України у III-IV століттях. Після поразки від гунів в 370-х роках «українські» остготи ввійшли в гунський племінний союз, тож і надалі жили в причорноморських степах та в Криму. Ті ж готи, які не скорилися завойовникам, перейшли Дунай та розпочали серію війн з Візантійською імперією. Надалі, після падіння Західної римської імперії вони правитимуть

Італією, потім утворять Готське королівство в південній Франції після чого осядуть в Іспанії. Логічно, що подарував немало своїх слів слов'янським і французькій мовам, готи не могли не залишити сліду і в топоніміці наших країн.

Нормани (варяги, вікінги) – наступна хвиля великого переселення народів, – умілі купці, безстрашні пірати та послідовні завойовники нових земель, що розселилися у VII-XI століттях з сучасної Данії, Швеції та Норвегії на величезних територіях від Ісландії, Гренландії та Англії до Сицилії з південною Італією. Нас же більше цікавить норманський вплив на Францію, де «північні люди» тероризували місцеве населення, аж поки у 911 р. франкський король Карл Простуватий (Charles le Simple) не «подарував» їм землі для утворення власної держави (герцогство Нормандія) в васальній залежності від короля. Шведська ж гілка вікінгів (русь) колонізує східний берег Балтійського моря, контролює торгівельні шляхи із Варягів в Греки, а точніше із Скандинавії та північно-західної частини сучасної Росії по Волзі в Персію та по Дніпру в Візантію. Передові на той час технології суднобудування, фортифікації та виготовлення зброї а також чудова організація дозволили цим хоробрим та дисциплінованим воїнам стати ядром при виникненні потужного середньовічного державного утворення, відомого під назвою Русь.

Таким чином, приймаючи до розгляду гіпотетичний кельтський вплив на творення географічних назв України, проаналізуємо особливості словотвору французьких топонімів галльського походження. Ось тільки декілька прикладів цікавих збігів:

Наведемо в якості прикладів декілька кельтських коренів, що широко використовуються у формуванні французьких топонімів:

ar (= річка, долина) Amiens – його галло-романська назва – Самаробрива (Samarobriva), що означає кельтською «міст (briva) на Соммі (Somme-Samara)».

Римляни називали річку Самара (Samara), використовуючи таким чином галльські терміни *samo* (спокійний) та *ar* (річка чи то долина). Це правда, що її течія більшість часу дуже тиха. Перехід від форми Самара (Samara) до Сомми (Somme) може пояснюватися явищем стигматизму, тут у вигляді переходу від R до S, Самара (Samara) перетворюється на Самаса (Samasa), а потім через пом'якшення та послаблення одночасно A та S, а потім і асиміляції de S в M: SAMASA > SaMaSa > SaMMA > SOMME. Порівняйте з гідронімом Самара, одна із них - ліва притока Дніпра, інша - права притока Лугані, Сіверського Дінця та Дону [7, с. 310].

briga (височинь, потім укріплений замок): La Brigue, Vandœuvres, Vendeuvre (Vindobriga з vindo-, білий). В Україні є Бріцька – гора й полонина на ній поблизу с. Зелена Надвірнянського району Івано-Франківської області [2, с. 70].

dol – це галльське слово, що означає звивисте русло річки, меандр, чи бретонське *Dol*, що використовується для загального позначення заливної родючої низини навкруги меандра. Ця основа виявилася дуже продуктивною

в українській топоніміці де налічується назви міст Долина, Долинська, селища міського типу Долинівське, 16 сел Долина та 9 сел Долинівка у різних регіонах України. Крім того з цією основою існує велика кількість одноіменних балок, потоків, водойм, сінокосів, кутків села і та інше [2, с. 192].

dunon, латинізоване в *dunum* (= пагорб, потім фортеця): Lyon (*Lugdunum*), Verdun (*Virodunum*), Autun (*Augustodunum*). Можливо саме цій основі завдячують такі зрозумілі зовні назви як Доманове, Доманівка, Домаха, Домашка [2, с. 193]

duron – durum (= двері, форум, ринок, містечко): Nanterre (*Nemetodurum*), Bayeux (*Augustodurum*). Саме цей формант, а не банальний *дурний, дурень* може пояснювати виникнення таких численних українських мікротопонімів або компонентів в складних і складених назвах як *Дурні, Дурне, Дурний*, етимологію спорідненої назви ріки Дурниця притоки Турії притоки Прип'яті притоки Дніпра, назв лісів, урочищ та гір.

Французькі міста *Nogent, Noailles, Neuilly* завдячують своєю назвою кельтському слову, що трансформувалося у старофранцузькій мові на *noie, noë* (вологий луг, що знаходиться поруч із водоймою. Цікаво, чи не криється тут відповідь, звідки бере свою назву Ніжин чи то селище міського типу Низи [2, с. 346]

rat (= гребля, ров) Рата – річка, ліва притока Західного Бугу притоки Вісли у Львівській області. Гідронім належить до давніх індо-європейських реліктів із затемненою етимологією. Він виявляє зв'язки з варіантом Рата давньоруської назви р. Руть у басейні Росі (див. Протока), рр. Ратка, Ратець, Рать на східнослов'янських землях, *Rata, Raturis* у балтському ареалі, кельтські *Ratomagus* чи *Rotomagus* (Руан), *Beinn Ratha, Meadhrath, Dunrath*, останні з яких зберігають апелятивну основу у вигляді гальського **ratin** «гребля, запруда», ірланське *raith* «земляне укріплення», шотланське *rath, ratha* «кругове укріплення». Це дало підстави І.М. Железняк зробити припущення про найімовірніше кельтське походження гідроніма Рата у зв'язку з індоєвропейськими **roi-* / **rei-* / **ri-* / **ra-* «рвати, рити, копати» з чим важко не погодитися. Домінантна семантика «гребля, укріплення» твірних кельтських апелятивів природновпливає зі значення «рвати, рити, копати» вихідної дієсл. основи, адже найдавніші захисні споруди були пов'язані насамперед з копання мглибокого рову навколо поселення, створенням греблі з відповідним пропускним контролем тощо. [2, с. 398].

З кельтським **rat**, можливо пов'язана і етимологія назви Ратне – селища міського типу Волинської області.

vidu (= дерево, ліс); **vidua** (= ліс): *Veuve, Voves, Savoie* (**Sapavidia*), *Vion*, тощо. В Україні ж є Вигода — 1) селище міського типу (снт), Долинського району Івано-Франківської області, засноване в 1883 р. 2) гора, у снт Вигода. А ще Вигода – це 1) ліс, де росте багато ягід та грибів, Львівська область; 2) район, у якому будинки побудовані у вигідному місці, Львівська область; 3) хутір, розташований у вигідному місці, Рівненська

область область; 4) село на Берестейщині; 5) урочище на Волині; 6) населені пункти (11) в різних областях України [2, с. 117].

Таким чином, ми пропонуємо переосмислювати проблеми українських та французьких топонімів в світлі наукових досліджень, що постійно розвиваються. Зрозуміло, що такі значущі події як переселення народів, утворення колоній чи то нових держав не проходять непомітно і залишають свій слід, серед іншого, і у вигляді географічних назв. Історію Франції та України «поєднують» такі народи як фінікійці, греки, араби, гуни, готи, вікінги. Окремий інтерес для українських лінгвістів викликають топоніми кельтського походження, так як цей народ певний час мешкав і на теренах сучасної України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль А.П. Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України / Алла Петрівна Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 302 с.

2. Лучик В.В. Етимологічний словник топонімів України / В.В. Лучик; відп. ред. В. Г. Скляренко. – К. : ВЦ «Академія», 2014. – 544 с.

3. Пежинська О.М. Особливості творення та функціонування французьких топонімів / О.М. Пежинська // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету : Серія : Філологія. № 14. – Одеса. – 2015. – С. 195–198.

4. Суперанская А.В. Введение в топонимику / Александра Васильевна Суперанская. – М., 1965. – 24 с.

5. Угрин К. Поняття «Русь» в західноєвропейській картографії (XVI - XVIII ст.) = La notion de «Russie» dans la cartographie occidentale du début du XVIe siècle à la fin du XVIIIe siècle / Калина Угрин; пер. з фр. Михайла Поповича; Укр. техн.-господар. ін-т. - Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 175 с. – Бібліогр. : с. 114–141.

6. Фаль О.В. Проблематика дослідження французьких топонімів [Текст] / О.В. Фаль // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. пр. КНУ ім. Т. Шевченка. – Вип. 21. – Київ. – 2012. – С.483–489.

7. Янко М.Т. Топонімічний словник України: Словник-довідник. – К. : «Знання», 1998.

8. Dauzat A. Les noms de lieux. Origine et évolution / A. Dauzat. – Paris : Librairie delagrave, 1926. – 264 p.

9. Longnon A. Les noms de lieu de la France : leur origine, leur signification / A. Longnon. – Paris : Language, Arts & Disciplines, 1973. – 831 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : books.google.fr/books?isbn=0833721429.

*Статтю рекомендовано до друку
кандидатом педагогічних наук, старшим викладачем кафедри
іноземної філології і методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
Шемудою М.Г.*

Стаття надійшла до редакції 17 лютого 2017 року